

УДК 364-787.7:343.91-053.6]:005.336.4-027.63

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.13>

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинського національного університету імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Бібліографічний опис статті: Спірина, Т., Лях, Т., Петрович, В. (2021) Соціально-педагогічна підтримка неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом: зарубіжний досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 90–97, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.13>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Труднощі, які є актуальними в Україні, характерні для багатьох зарубіжних країн, адже не можна стверджувати, що усі завдання соціальної роботи успішно вирішені, наприклад, рівень злочинності серед неповнолітніх все ще залишається доволі високим. Суспільство має свою систему норм та правил, які містять вимоги до поведінки й обов'язків кожного члена суспільства. Процеси демократизації та розвитку громадянського суспільства в Україні супроводжуються змінами в соціальній сфері, соціальній політиці різних соціальних інститутів. Кожна держава зацікавлена насамперед у створенні умов для запобігання вчиненню правопорушень, а не в застосуванні покарання до винних після їх вчинення, особливо щодо неповнолітніх. Особисті якості ускладнюють оцінку ситуації, не дозволяють прийняти адекватне, відповідальне рішення, свідомо керувати своєю поведінкою та протистояти негативному впливу оточуючих. Крім того, є ймовірність, що протиправна поведінка підлітків може становити небезпеку як для неповнолітнього, так і для найближчого оточення та всього суспільства загалом. У статті проаналізовано досвід підтримки неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, в Японії, що залишається країною з найнижчим рівнем правопорушень, особливості роботи фахівців соціальної сфери з такими підлітками у США, Великобританії, Швеції, Данії, Голландії; охарактеризовано анімаційну діяльність у Франції; розглянуто концепцію «навчання на практиці» у Німеччині в рамках реалізації проєкту «Місто як школа». Узагальнюючи закордонний досвід соціально-педагогічної підтримки неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, визначено, що соціальна робота здійснюється за трьома основними напрямками: створення правового поля для діяльності інституту ювенальної юстиції; створення спеціалізованих судів, що відіграють у системі профілактики правопорушень неповнолітніх координуючу роль; створення спеціальних суб'єктів профілактики.

Ключові слова: підлітки, неповнолітні, неповнолітні, які перебувають у конфлікті із законом, соціально-педагогічна підтримка.

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154
ORCID: 0000-0003-0287-7343

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154
ORCID: 0000-0002-8807-0497
Scopus-Author ID: 57192588245

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4955-2642

To cite this article: Spirina, T., Liakh, T., Petrovych, V. (2021) Sotsialno-pedahohichna pidtrymka nepovnoletnikh, yaki перебувають у конфлікті з законом: zarubizhnyi dosvid [Foreign experience of social and pedagogical support of minors in conflict with the law]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 90–97, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.13>

FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF MINORS IN CONFLICT WITH THE LAW

The current difficulties in Ukraine are typical for many foreign countries, as not all tasks of socio-pedagogical work have been successfully solved, for example, the level of juvenile delinquency remains quite high. Society has its system of norms and rules that contain requirements for the behavior and responsibilities of each member of society. The processes of democratization and development of civil society in Ukraine are accompanied by changes in the social sphere, social policy of various social institutions. Each state is primarily interested in creating conditions for the prevention of the commission of offenses, and not in the application of punishment to the guilty after the commission of offenses, especially in the case of juveniles. Personal qualities make it difficult to assess the situation and make adequate responsible decisions. In addition, there is a possibility that the illegal behavior of adolescents can be dangerous to both the minor, the close social environment, and society as a whole. The authors analyze the experience of supporting juveniles in conflict with the law in Japan, which remains the country with the lowest crime rate; describe the features of work of social specialists with such teenagers in the USA, Great Britain, Sweden, Denmark, and Holland. The article presents animation activities in France and the concept of «practical training» in Germany in the framework of the project «City as a school». Based on the generalization of foreign experience of socio-pedagogical support of minors in conflict with the law, the authors resume that social work is carried out in three main areas: creating a legal framework for the Institute of Juvenile Justice; creation of specialized courts that play a coordinating role in the system of prevention of juvenile delinquency; creation of special subjects of prevention.

Key words: adolescents, juveniles, minors in conflict with the law, socio-pedagogical support.

Постановка проблеми. В Україні нині збільшується кількість неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, оскільки економічні, соціально-політичні, демографічні зміни сприяють знеціненню системи цінностей, соціальних зв'язків та відносин. Дослідження питання соціально-педагогічної підтримки неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, вимагає значної уваги, адже в багатьох випадках саме дезадаптація підлітків стає поштовхом до протиправних вчинків.

Суспільство має свою систему норм та правил, що містять вимоги до поведінки

й обов'язків кожного члена суспільства. І соціальні проблеми як сприяють виникненню складних життєвих ситуацій, вирішуючи які людина порушує прийняті норми, так і впливають на формування особистості. Саме особистісні якості утруднюють оцінку ситуації, не дають змоги прийняти адекватне, відповідальне рішення, свідомо управляти своєю поведінкою та протистояти негативному впливу сторонніх осіб. Крім того, є ймовірність, що протиправна поведінка підлітків згодом обертається на кримінальні форми поведінки й може становити небезпеку як для неповнолітнього, так і для

найближчого оточення та всього суспільства загалом. Труднощі, які є актуальними в Україні, характерні для багатьох зарубіжних країн, адже не можна стверджувати, що усі завдання соціально-педагогічної підтримки успішно вирішені, наприклад, рівень злочинності серед неповнолітніх все ще залишається високим.

Аналіз досліджень. В Україні підготовлено низку монографій та дисертацій, де розкрито різні аспекти соціалізації дітей із делінквентною поведінкою та особливості роботи з їхніми батьками. Серед них такі: організаційно-педагогічні засади виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми (Парфанович, 2002); дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх (Бесєдін, 2002); соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (Лютій, 2010); соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень підлітків у діяльності правоохоронних органів (Калиняк, 2009); цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми (Логвінова, 2009); соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах (Коваль, 2010); сім'я як суб'єкт запобігання злочинності неповнолітніх (Градецька, 2010); соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою (друга половина XX – початок XXI ст.) (Клішевич, 2011); соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх (Журавель, 2012); профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах (Замула, 2012); теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України (Караман, 2014); профілактика девіантної поведінки неповнолітніх у діяльності уповноваженого органу з питань пробації (Микитенко, 2019) та ін.

Мета статті. Незважаючи на існування значної кількості наукових праць, присвячених проблемам запобігання злочинності, питання соціально-педагогічної підтримки неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, залишається маловивченим, що і зумовило необхідність ознайомитись із досвідом зарубіжних країн з означеного питання.

Виклад основного матеріалу. В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери наголошується, що соціально-педагогічна підтримка здійснюється в процесі освітньо-виховної та соціально-педагогічної діяльності, під якою розуміють різнобічний вплив на особистість, та полягає у сприянні розвитку та реалізації можливостей (Зверева, 2012). Контент-аналіз наукових джерел дозволив виокремити кілька підходів до розуміння змісту соціально-педагогічної підтримки. Так, наприклад, Н. Заверико звертає увагу, що соціально-педагогічна підтримка передбачає діяльність фахівця, спрямовану на створення сприятливих умов щодо розвитку у вихованця задатків і здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, індивідуальної траєкторії розвитку (Заверико, 2011). І. Одногулова розглядає соціально-педагогічну підтримку як складник системи педагогічної підтримки, адже саме педагогічний компонент, що пов'язаний із вихованням, освітою, сприянням у розвитку та успішній соціалізації, відіграє важливе значення (Одногулова, 2005). Як особливий вид діяльності, який спрямований на організацію превентивної та оперативної соціально-психолого-педагогічної допомоги в попередженні та подоланні складних ситуацій, розглядає соціально-педагогічну підтримку О. Дронова та виділяє такі її особливості, як превентивна спрямованість, адресний характер, сприяння в адаптації до умов соціального середовища, актуалізація особистісних ресурсів (Дронова, 2004).

Серед соціальних причин правопорушень можна виокремити зниження життєвого рівня, проблеми зайнятості та працевлаштування, забезпечення житлом, обмежені можливості для змістовного проведення дозвілля, демонстрацію насильства, романтизацію кримінального способу життя у ЗМІ тощо. Оскільки наше суспільство перебуває у стані політичної, економічної та соціальної кризи, вивчення зарубіжного досвіду громадського впливу на злочинність зумовлене високим ступенем захисту прав громадян, потужними науковими розробками новітніх стратегій запобігання злочинності та є цінним для практики запобігання злочинності в Україні.

Сучасний підхід світового співтовариства в запобіганні та протидії злочинності

базується на міжсекторній взаємодії, налагодженні партнерських контактів державних органів із громадськими та неурядовими організаціями, науковими колами, окремими громадянами (Безпалько, 2007).

Однак слід зазначити, що вивчення зарубіжного досвіду необхідне насамперед для вироблення власних підходів щодо вирішення соціальних проблем з урахуванням особливостей і можливостей нашої держави (Мурашкевич, 2013).

Слід наголосити, що в *Нідерландах* із проблемними підлітками працюють соціальні працівники за місцем проживання й навчання дитини, в лікувальних установах, а також потужну допомогу надають громадські організації. Соціальна робота з такими підлітками здійснюється за цілою низкою соціальних програм і проєктів із таких напрямів: покращення взаємостосунків у сім'ї у питаннях виховання дітей; робота з підлітками, які допустили дрібні крадіжки або акти вандалізму; робота з неблагополучними сім'ями, щодо яких порушено питання про позбавлення батьківських прав; робота з підлітками, яких засуджено умовно (Конюшина, 2004).

Законодавство *США* сприяє створенню різноманітних організацій, що протидіють злочинності. Для дітей, які мають поведінкові або ж емоційні проблеми, функціонують кілька типів установ: освітні та медичні центри з цілодобовим перебуванням; сімейні дитячі будинки; кризові і дитячі психіатричні центри; профілакторії; спецшколи для дітей й підлітків; літні табори. Також дієвими є моделі соціально-педагогічної роботи, що передбачають безпосереднє втручання фахівців у життя особистості, яка опинилась у складній життєвій ситуації, що часто стосується саме дезадаптованих дітей: сімейна модель (допомога сім'ї в нормалізації життя); медична модель (подолання наслідків стресу); реабілітаційна модель; соціальна модель (зміна навколишнього середовища). У такий спосіб вирішуються причини та наслідки проблеми через посередництво й самоорганізацію (Сойма, 2019).

Слід зазначити надання допомоги в складній життєвій ситуації службою «Гайденс», що передбачає цілий комплекс підрозділів та служб, які працюють з дитиною під час вступу її до школи: консультативна служба здійснює індивідуальний вплив на дитину, служба направ-

лення займається влаштуванням школярів на роботу або на навчання (Конюшина, 2004). Маючи достатню кількість програм і напрямів діяльності, служба працює з дітьми з неповних сімей, підлітками-біженцями, таким чином, об'єднуючи всі виховні сили суспільства – сім'ю, школу, громаду, церкву.

Також у *США* значна увага приділяється проблемі адаптації дітей до умов соціального середовища з метою зменшення кількості правопорушень серед учнів не лише через удосконалення шкільних та соціальних умов, а й завдяки допомозі в їхньому особистісному розвитку. Соціальні працівники допомагають підліткам, їхнім батькам і вчителям, надаючи рекомендації щодо налагодження ефективної взаємодії у стосунках (Кубіцький, 2013).

Так, ювенальна юстиція *США*, що діє на підставі федеральних законів, прецедентів Верховного суду, законодавства штатів та рішень місцевої адміністративної влади, має спеціальні програми та служби, які займаються справами неповнолітніх, ізолятори тимчасового утримання для неповнолітніх, пенітенціарні установи для неповнолітніх. Одним із профілактичних заходів, що застосовується до неповнолітніх правопорушників, є відповідальність батьків за вчинення ними протиправних діянь (батьків дітей, які не відвідують школу без поважної причини, можуть оштрафувати; ув'язнити, якщо їхня неповнолітня дитина скористається зброєю, яку залишили дорослі в доступному для дитини місці; сім'я втрачає право на державну житлову площу, якщо дитина втягнена у вживання або продаж наркотиків тощо). Також до неповнолітніх правопорушників застосовується так звана «шокова терапія», що передбачає психологічний тиск на підлітків, котрі перебувають на обліку в поліції за схильність до правопорушень, зловживання наркотиками. Важливим заходом профілактики правопорушень є застосування особливого режиму, що встановлює заборону неповнолітнім з'являтися на вулицях міста, в громадських місцях у пізній вечірній і нічний час (Klishevich, Sulitskyi, 2021).

У *Великобританії* соціальні працівники в роботі з підлітками, окрім загальноприйнятих принципів, керуються й особливими: недопустимість тиску в роботі з дітьми та сім'єю; партнерські відносини з усіма членами сім'ї; орієнтація на здібності та потенціал людини;

врахування думки дітей; співпраця з іншими агенціями, установами. У цій країні соціальні працівники є співробітниками соціальних служб забезпечення освіти. Прикріплюючись до окремої школи, вони допомагають учителям вирішувати проблеми, пов'язані з поведінкою, відвідуванням, успішністю, матеріальним становищем учнів, беруть участь у розробці політики і стратегії подолання цих проблем і встановленні зв'язків між сім'єю і школою (Конюшина, 2004).

Слід зазначити, що у Великобританії за рішенням суду батьків неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, можуть зобов'язати відвідувати Центри підтримки сім'ї з метою надання батькам методичної допомоги в подоланні недоліків у вихованні дітей, або ж до сім'ї прикріплюється соціальний педагог із цією ж метою (Волинець, 2000).

Важливе місце в системі ювенальної юстиції Великобританії займає поліція. За Законом «Про поліцію та кримінальні докази» (1984 р.) констебль має право затримати неповнолітнього, якщо: невідоме прізвище неповнолітнього, а сам поліцейський його встановити не може; є вагомі підстави сумніватися, що вказане неповнолітнім прізвище – його власне; його не задовольняє вказана неповнолітнім адреса; існують вагомі підстави вважати, що арешт необхідний для запобігання подальшим протиправним діям неповнолітнього; є підстави вважати, що арешт цього неповнолітнього захистить дітей або інших «вразливих» осіб (Мельникова, 2000). У Великобританії запроваджено цікавий досвід використання сімей вихідного дня, коли з метою надання вільного часу батькам, інші сім'ї беруть на вихідні дні їхніх дітей до себе (Волинець, 2000).

Досить цікавий досвід Великобританської служби пробації описує М. Микитенко (Микитенко, 2019). Ця служба починає втручання з моменту затримання неповнолітнього правопорушника поліцією, готуючи до суду рекомендації, щоб суддям було легше винести справедливий вирок, і надалі супроводжують неповнолітнього на суді і після нього. Головне завдання служби пробації – негайно допомогти неповнолітньому злочинцеві повернутися до нормального життя. Це завдання успішно виконується завдяки співпраці служби пробації й поліції, тюремної служби, соціальної служби,

служби по роботі з особами, які мають психічні вади, служби охорони здоров'я, а також служби із житлового забезпечення і навчальні інституції.

Заслуговує на увагу і досвід впровадження у Швеції добровільної програми «Контактна модель роботи з сім'єю», що передбачає підбір місцевим комітетом соціального забезпечення сімей для надання допомоги сім'ям, які знаходяться у скрутному становищі. Контактна модель використовується в роботі з неповними сім'ями, члени яких вживають алкоголь або ж наркотики, мають дітей-інвалідів, молодими сім'ями. Особи, які підбираються для такої взаємодії, є звичайними людьми, без спеціальної освіти і професійного досвіду, проте вони здатні контактувати, спілкуватися, підтримувати та допомагати іншим (Волинець, 2000).

Тут пробація призначена як самостійна кримінально-правова міра в тих випадках, коли суд дійде висновку, що покарання для неповнолітнього у вигляді штрафу недостатньо. Пробація (як комплекс специфічних заходів) може супроводжувати умовно-дострокове звільнення. Особливістю шведського варіанту пробації як самостійних заходів є те, що вона може поєднуватися з низкою кримінально-правових заходів: виплатою штрафу, виконанням безоплатних суспільно корисних робіт, короткостроковим позбавленням волі (Микитенко, 2019).

У Німеччині досить цікавим є проєкт «Місто як школа», який став прикладом застосування концепції «навчання на практиці». Навчання в проєкті «Місто як школа» призначене насамперед для підлітків, які були з різних причин відмежовані від традиційної школи, втратили будь-яку мотивацію до навчання і не мали змоги продовжувати освіту або працювати (Епштейн, 2009). Підліткам із метою формування мотивації до навчання, яка в звичайній школі у них була відсутня, пропонуються різні види діяльності, в яких вони змогли б себе проявити. Основна ідея цієї моделі полягає в заміні абстрактного навчання в класних кімнатах на практичний досвід учнів у реальних умовах. У проєкті значна увага приділяється діяльності соціальних працівників, які допомагають організації соціальної групової роботи, проєктної роботи, у встановленні зв'язку з іншими інститутами, а також із батьками (Мурашкевич, 2013). Акцент робиться на індивідуалізовані навчальні програми в умовах значно

розширеного вибору змісту освіти. Обов'язкових навчальних планів і програм для всіх немає, велика увага приділяється методу проєктного навчання в групах, вирішенню соціально-педагогічних проблем (Кубіцький, 2013).

Характерною особливістю законодавства Франції є те, що будь-яке протиправне діяння є об'єктом регулювання Кримінального кодексу. Справи, що розглядають органи адміністративної юстиції, закінчуються не покаранням особи, а скасуванням адміністративного акта або його зміною. У цьому випадку адміністративну відповідальність розуміють не як відповідальність громадян, а як відповідальність держави, посадових осіб (Бребан, 1988). Особливістю французької моделі ювенальної юстиції – це наявність соціального дослідження неповнолітнього правопорушника, що оформлюється як «соціальне досьє». Зазвичай складання соціального досьє суддя доручає вихователю, якщо потрібно, із залученням психологів, психіатрів, педагогів тощо. Соціальне досьє містить інформацію про сімейний стан неповнолітнього, його успішність у школі, його психологічну характеристику, історію його сім'ї, інформацію про роль дитини в ній і навіть інформацію про те, як змінилося ставлення до дитини в сім'ї після вчиненого правопорушення. Ще однією характерною особливістю французької моделі ювенальної юстиції є те, що суддя займається не тільки правопорушниками, але й дітьми, які потрапили в соціально небезпечну ситуацію, ще до вчинення протиправного діяння. Значну частину всієї роботи суддя виконує не в залі суду, а у своєму кабінеті. Саме там суддя намагається налагодити контакт із дитиною, а потім спільно з нею шукає шляхи виходу з тієї ситуації, що склалася, залучаючи до цього процесу різноманітні соціальні служби. Саме тому французьке ювенальне правосуддя інколи називають «кабінетним правосуддям» (Кубіцький, 2013). Значна увага приділяється використанню педагогічної анімації як у позашкільній, позаурочній роботі, так і в навчально-виховному процесі. Обов'язковими компонентами анімацій-

ної діяльності є анімаційні проєкти (масштабні програми з підготовки анімаційних груп, організації соціальної реклами конкретних анімаційних програм тощо) та анімаційні програми (конкретні заходи, творчі справи), які є різноманітними за змістом і масштабністю (Петрова, 2007).

У Данії в роботі служби пробації найбільшими помічниками є волонтери, які виконують роботу інспектора пробації, однак у них менше число клієнтів. Суть роботи (як працівників, так і волонтерів) полягає у здійсненні нагляду за неповнолітніми правопорушниками протягом усього пробаційного періоду, окрім цього, як інспектори, так і волонтери супроводжують осіб на досудовій стадії, надаючи допомогу особам, які перебувають у попередньому ув'язненні (Голик, 2003).

Японія серед провідних держав світу продовжує залишатися країною з найнижчим рівнем правопорушень. Усі складники системи кримінальної юстиції орієнтовані на превенцію, запобігання злочинам. Основною ідеєю, що визначає мету та принципи покарання в Японії, залишається ідея реабілітації правопорушників на основі індивідуального підходу до кожного. Ефект покарання, на думку японських фахівців, має забезпечуватися не стільки його суворістю, скільки невідворотністю, не залякуванням, а вихованням. Ювенальна юстиція Японії побудована та діє на основі нормативно-правового акта «Шоненьо» та має чітко виражену захисну, а не каральну дію. Так, у законі не міститься жодного положення про покарання неповнолітнього, йдеться лише про необхідність його перевиховання і важливо, щоб неповнолітній пройшов перевиховання, навіть якщо він цього не бажає (Крестовська, 2006).

Висновки. Отже, зарубіжний досвід соціальної роботи з проблемними підлітками є досить цікавим і змістовним, найбільш успішні його елементи доцільно мультиплікувати й використовувати в соціально-педагогічній роботі з підлітками, які перебувають у конфлікті із законом, у нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беседін А.А. Дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03. Харків, 2002. 180 с.
2. Бребан Г. Французское административное право. Москва : Прогресс, 1988. 488 с.
3. Волинець Л. Британська модель соціальної допомоги дітям. *Соціальна робота та соціальна політика*. 2000. № 1. С. 25–31.

4. Голик Ю.В. Уголовное законодательство Норвегии. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2003. 375 с.
5. Градецька Н.М. Сім'я як суб'єкт запобігання злочинності неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.
6. Дронова Е.Н. Социально-педагогическая поддержка подростков в деятельности социального педагога образовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Барнаул, 2004. 192 с.
7. Епштейн М. Плоды альтернативного образования. *Вокруг света*. 2009. № 2. С. 87–95.
8. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 23 с.
9. Заверико Н.В. Соціальна педагогіка. Київ : Вид. дім «Слово», 2011. 240 с.
10. Замула С.Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 20 с.
11. Интегрированные социальные службы: теория, практика, инновации : навч.-метод. комплекс / О.В. Безпалько та ін. ; ред.: І. Зверева, Ж. Петрович. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.
12. Калиняк М.Я. Соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень підлітків в діяльності правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2009. 20 с.
13. Караман О.Л. Соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2014. 378 с.
14. Клишевич Н.А. Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. 20 с.
15. Коваль В.В. Соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2010. 23 с.
16. Конюшина Р.В. Зарубежный опыт социальной работы. Владивосток, 2004. 84 с.
17. Кубіцький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навчальний посібник. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2013. 278 с.
18. Логвінова М.В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків (осіб, які їх замінюють) за правопорушення, вчинені неповнолітніми : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2009. 225 с.
19. Лютий В.П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2010. 20 с.
20. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. Москва : Дело, 2000. 272 с.
21. Микитенко М.М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх у діяльності уповноваженого органу з питань пробації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2019. 20 с.
22. Мурашкевич О.А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах. Луганськ : Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка», 2013. 202 с.
23. Одноулова И.Л. Социально-педагогическая поддержка студентов-сирот в условиях профессиональной подготовки в ВУЗе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Ставрополь, 2005. 19 с.
24. Парфанович І.І. Організаційно-педагогічні засади виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. 2002. 20 с.
25. Петрова М.С. Анимационная деятельность как средство социального воспитания студентов ВУЗа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кострома, 2007. 223 с.
26. Сойма Н.Д. Гуманістичні засади соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми в США. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2019. № 2 (10). С. 221–223.
27. Ювенальна юстиція : навчальний посібник / А.І. Гусєв та ін. ; ред. Н. Крестовська. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.

REFERENCES:

1. Besiedin, A.A. (2002). Dysfunktsionalna simia yak chynnyk deviantnoi povedinky nepovnlitnikh [Avtoref. dys. kand. sotsiol. nauk]. Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
2. Breban, H. (1988). Frantsuzskoe admynstratyvnoe pravo. Prohress [in Russian].
3. Volynets, L. (2000). Brytanska model sotsialnoi dopomohy ditiam. *Sotsialna robota ta sotsialna polityka*, (1), 25–31 [in Ukrainian].
4. Holyk, Yu.V. (2003). Uholovnoe zakonodatelstvo Norvehyu. Yuryd. tsentr Press [in Russian].
5. Hradetska, N.M. (2010). Simia yak subiekt zapobihannia zlochynnosti nepovnlitnikh [Avtoref. dys. kand. polit. nauk]. Kласychnyi pryvatnyi universytet [in Ukrainian].

6. Husiev, A.I., Kostova, Yu.B., Krestovska, N.M., Semikop, T.Ye., Shmeriha, V.I., & Tereshchenko, I.H. (2006). Yuvenalna yustytsiia (N. Krestovska, Red.). OIuI KhNUVS [in Ukrainian].
7. Dronova, E.N. (2004). Sotsialno-pedahohicheskaia podderzhka podrostkiv v deiatelnosti sotsyalnoho pedahoha obrazovatelnoi shkoli [Avtoref. dys. kand. ped. nauk] [in Russian].
8. Epshtein, M. (2009). Plody alternatyvnoho obrazovanyia. *Vokruh sveta*, (2), 87–95 [in Russian].
9. Zhuravel, T. V. (2012). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka VIL-infektsii sered vykhovantsiv penitentsiarnykh ustanov dlia nepovnitelnykh [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy [in Ukrainian].
10. Zaveryko, N.V. (2011). Sotsialna pedahohika. Vydavnychi dim «Slovo» [in Ukrainian].
11. Zamula, S. Yu. (2012). Profilaktyka vplyvu kryminalnoi subkultury na nepovnitelnykh zasudzhennykh u spetsialnykh vykhovnykh ustanovakh [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy [in Ukrainian].
12. Kalyniak, M.Ya. (2009). Sotsialno-pedahohichni umovy profilaktyky pravoporushen pidlitkiv v diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy [in Ukrainian].
13. Karaman, O.L. (2014). Sotsialno-vykhovna robota z nepovnitelnymy zasudzhenyymy. Vyd-vo DZ „LNU imeni Tarasa Shevchenka” [in Ukrainian].
14. Klishevych, N.A. (2011). Sotsialno-pedahohichna robota z pidlitkamy iz delinkventnoiu povedinkoiu (druga polovyna XX - pochatok XXI st.) [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
15. Koval, V.V. (2010). Sotsializatsiia nepovnitelnykh u penitentsiarnykh ustanovakh [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
16. Koniushyna, R.V. (2004). Zarubezhnyi opyt sotsyalnoi raboty [in Russian].
17. Kubitskiy, S.O. (2013). Tekhnologii sotsialno-pedahohichnoi roboty v zarubizhnykh krainakh. PP Lysenko M.M [in Ukrainian].
18. Lohvinova, M.V. (2009). Tsyvilna ta simeino-pravova vidpovidalnist batkiv (osib, yaki yikh zaminiuiut) za pravoporushennia, vchyneni nepovnitelnymy. Prykarpat. nats. un-t imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].
19. Liutyi, V.P. (2010). Sotsialno-pedahohichne zabezpechennia diialnosti kryminalno-vykonavchoi inspektsii z resotsializatsii nepovnitelnykh, zvilnenykh vid vidbuvannia pokarannia z vyprobuvanniam [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
20. Melnykova, E.B. (2000). Yuvenalnaia yustytsiia: Problemy uholovnoho prava, uholovnoho protsessa y kryminolohyy. Delo [in Russian].
21. Mykytenko, M.M. (2019). Profilaktyka deviantnoi povedinky nepovnitelnykh u diialnosti upovnovazhenoho orhanu z pytan probatsii [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy [in Ukrainian].
22. Murashkevych, O.A. (2013). Tekhnologii sotsialnoi roboty v zarubizhnykh krainakh. Vyd-vo DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
23. Odnohulova, Y.L. (2005). Sotsialno-pedahohicheskaia podderzhka studentov-syrot v usloviakh professyonalnoi podhotovky v VUZe [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Severo-Kavkazskiy hos. tekhn. un-t [in Russian].
24. Parfanovych, I.I. (2002). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady vykhovnoi roboty z umovno zasudzhenyymy nepovnitelnymy [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Ternopilskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka [in Ukrainian].
25. Petrova, M.S. (2007). Anymatsyonnaia deiatelnost kak sredstvo sotsyalnoho vospytanyia studentov VUZa [Avtoref. dys. kand. ped. nauk] [in Russian].
26. Soima, N.D. (2019). Humanistychni zasady sotsialno-pedahohichnoi roboty z dezadaptovanyymy ditmy v SShA. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu*, (2 (10)), 221–223 [in Ukrainian].
27. Klishevich N., Sulitskiy V. The role of repentance of convicts in the process of their correction and resocialization. *Society. Integration. Education. Proceedings of the international scientific conference*. 2021. Vol. 3. P. 305–315. URL: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6177> (date of access: 19.11.2021) [in English].